

# לתולדות ה"סידור"

מאת

שרגא אברמסון

אוצר החכמה

הסידור המיוחס לרב עמרם גאון נכתב כולו ב"לישנא דרבנן", היינו בעברית וארמית, וסידורו של רב סעדיה גאון נכתב כולו ערבית.

והנה מסידורו של רב עמרם לא הגיעו אלינו, לפי שעה, מהגניזה אלא קטעים קטנים ובודדים. ואילו מסידורו של רב סעדיה — רבו הקטעים והעתקות.

אין לפרנס תופעה זאת משום שקטעי הגניזה הגיעו אלינו ממצרים, ארץ שדובריה ערבית. שהרי אף דברי חכמים, תשובות ופיוטים ועוד, באו לידינו בשפעי-שפעים משם. אין לנו אלא לומר שהעתקות הסידור לא רבו משום שנדחה סידורו של רב עמרם מפני סידורים אחרים.

כתבי היד השלמים של סידור ר"ע, מארצות המערב באו, ואף הסידורים הקדמונים שנתחברו באותן הארצות — הרבה מסידור ר"ע נבלע בתוכם.

נוסח התפילות בסידור ר"ע — משתנה הרבה מכתב יד לכתב יד, הכל לפי מנהג המקום שבו נעתק הסידור. ואף תכנון של הסידור אינו שווה בכל ההעתקות. דבר זה העלה את השערתו של גינצבורג<sup>1</sup>, ששתי נוסחאות של הסידור היו, אחת ששלח רב עמרם לספרד, והאחת שנשארה בגנוזי ישיבת סורא. ובאשר לנוסחאות התפילה השונות — שיער, שם, שהיו נוסחאות בבל ונוסחאות א"י בסידור.

והנה הדפיס פרופ' ש' אסף ב"מספרות הגאונים", ירושלים תרצ"ג, עמ' 72 ואילך קטע גדול מסידור תפילה קדמון, ובו שימוש רב בסידור רב עמרם אלא שנוסחאותיו שונות הרבה, ודעתו של ג"ב, שם, היא שזהו נוסח ארץ ישראל של הסידור. קשה להסכים לדעה זאת, וכבר פקפק בה אף גולדשמידט במהדורת סידור רב עמרם, עמ' 8, הערה 4. ועוד יבואר כל זה במבוא.

הקטע הגדול של אסף בא אליו מהספרייה בלנינגרד, וסדר הדפים הוא מסורס, כפי שהרגיש אסף בהקדמתו לקטע (עמ' 71). והנה כבר מצאתי דף אחד בספריית קמברידג' שקודם לקטע אסף דף ח ע"א ומשלימו, והם מכתב יד אחד<sup>2</sup>, לפני כשנתיים בשהותי בנו-יורק מצאתי בין צילומי כתבי יד לנינגרד שבידי ד"ר אלעזר הורוביץ נ"י שני דפים ששייכים לאותו הכתב ד, והם קודמים לקטע שלי ושל אסף [דף ט].

ועוד קטע גדול נמצא בכ"י קמברידג' מ"הגניזה החדשה" ובה ששה דפים אף הם מאותו סידור ומאותו כתב יד. צירפתי על כן את כל הנמצא בידי מסידור זה והנני מפרסמו בזה.

1. JQR מהדורה חדשה שנה 33 (1942/3) עמ' 323; "על הלכה ואגדה", "דביר" תל-אביב, תש"ד, עמ' 126.

2. "סיני" כרך נו עמ' שח ואילך; "עניינות בספרות הגאונים" עמ' 223.

כתב היד כתוב על קלף, ולפי צורת הקלף כך צורת הכתב: יש שורות רחבות הרבה, ויש שורות צרות ביותר שאין בהן אלא תיבות אחדות, ואף תיבה אחת בלבד. סדר הקטע הגדול של קמברידג' ביחס לשאר הקטעים, אינו מבורר כל צרכו. הקטע מתחיל בברכת המזון ואחר כך ממשיך בתפילת מנחה, ואחר כך תפילת מעריב. אחר כך הוא חוזר לתפילת שני וחמישי, והסליחות שנאמרות בהם.

הקטע כולו כתוב בסדר של סידור ר"ע. אבל הקטעים האחרים שלאחר מיכן הם רצופים וכוללים דיני תפילה בכלל, וממשיכים עד תפילות שבת. וסדר תפילות שבת הוא, שוב, כמו בסידור ר"ע. נראה לפי זה שהמסדר סידר תחילה את כל התפילות, ולאחר מיכן את הדינים הכלליים, והוא שלא כסידור ר"ע. מכל מקום לא מצאתי דרך אחרת אלא לסדר לפי הבנתי.

המאמר גדל, יותר ממה שסבור הייתי. ועל כן החלטתי לחלקו לשניים. הטכסטים עם ההערות תחילה, ואחר כך אתן את המבוא.

לפי שעה אני רושם את מקורם של כתבי היד.

(א) כ"י קמברידג' T-S. N.S.J 503/4 (ששה דפים);

(ב) כתב יד לנינגרד (אנטונין) Ebp. III B. 660 (דף אחד);

(ג) כתב יד לנינגרד (אנטונין) מספר 122 דפים ט—יג (5 דפים);

(ד) כתב יד לנינגרד (אנטונין) מספר 103 (דף אחד);

(ה) כ"י קמברידג' Or. 1080/15 (דף אחד);

(ג<sup>2</sup>) כ"י אנטונין 122, דפים א—ח (שמונה דפים).

סך כל הדפים עשרים ושניים, ועדיין יש לצפות לגילויים. ומי יתן וייגלו.

כ"י קמברידג' T-S. N.S.J 503/4

[א ע"א] ברוך שאכלנו משלו כול' וביום טוב

שחל להיות בשבת מזכיר קודם

של שבת רצה והחליצנו. וכשיגיע

והושיענו למען שמך אומ' אלינו

5 ואלהי אבותינו יעלה יבא יגיע יראה

יירצה יישמע ייפקד ויזכר ויכרונונו

וזכרון אבותי כול'. וכן ראש חודש

וחולו שלמועד. ויחיד מברך

ב"א יי' אלינו מ"ה הון את העולם

10 ארבע ברכות. ואם הם שנים זה מברך

בפני עצמו וזה מברך בפני עצמו

— עסוק בזימון בשלשה, ולאחר מיכן ברכת מזון של אחד ושניים.

4. והושיענו, וכן בנוסח ברכת המזון לשבת, לקמן.

5. יעלה יבא, הכל בלי ו"ו (אבל לקמן, שורות 16-17 עם ו"ו!). ובנוסחאותינו הכל בו"ו.

אבל בסידור רב עמרם (= סר"ע), ג' עמ' מז, ומחזור ויטרי, עמ' 68 יש חלק בו"ו וחלק

בלי ו"ו. ואין להקפיד באותיות.

10. שנים, ברכות מה ע"א-ב.

שכך הורו רבותינו שנים שאכלו  
כאחת מצוה ליחלק. ולמה  
רצה והחליצנו תחילה

15 מפני שהוא תדיר

ויעלה ויבא

ויגיע אינו

תדיר

[ע"ב]

ושאינו תדיר קודם. והשומע  
מן המברך חייב לענות אמן בכל ברכה  
וברכה אפעלפי שאינו אוכל ואינו  
עושה מצוה. וכשמגיע שעת

5 מנחה. נוטל ידיו ואינו צריך לברך. ואם

אין לו מים אם יודע שיש לפניו מים

עד ארבעת מילין ימתין עד שיגיע

למקום מים ויתפלל אפעלפי שעובר

זמן תפילה אבל יותר מארבעת

10 מילין יתפלל מיד. ואל יבטל מן

התפילה מפני שאנוס הוא.

ואף לפי שאמ' אמליה

רבינא לרבא חזי מור

האי מרבנן דאתא

15 ממערבא ואמ'

מי שאין

לו מים

[ב ע"א] ליטול ידיו יקנח ידיו בצרורות. אמר ליה שפיר קאמרת מי כתי

4. וכשמגיע, כלשון סר"ע. שעת, שם: ע.ת. והובא אף במחזור ויטרי עמ' 41 (אבל שם

כתוב שנוטל ידיו וצריך לברך. וע"ש בהערה). ועי' רמב"ם פ"ו מברכות ה"ב ובמבוא.

6. מים, שם: ליטול ידיו.

11. התפילה, ושם: אף על פי שלא נטל ידיו.

12. לפי, שם: ואף על פי. — שאמ', ברכות טו א.

13. מור, שם: מר. והכתיב מור, מצוי הרבה עיין למשל בהקדמה ל, מעשה הגאונים" עמ' 11

הערה יג, ובהקדמה לס' חסידים מהדורת ויסטינעצקי עמ' לט (ועוד שם סי' תתתעא

[עמ' 313] וסי' תתתתיט [עמ' 395]). „עניינות בספרות הגאונים" עמ' 327, 337. ועיין למשל

לשון הפייטן האיטלקי ר' ענון בר מרינוס (שירמן, השירה העברית באיטליה, עמ' מא):

הלא תזכר ביום עמדך על קבורת בשר חמור / ובא שואל ושאלך אימתי קא אתי מור

(סנהדרין צח סוף ע"א: מר). ועי' סמ"ג עשין יט, קב א.

1. בצרורות, כנוסח כמה כ"י בסר"ע. ושם נוסף: או בקסמית. — קאמרת, שם: קאמר.

- ארחץ במים בנקיון כת' במידי דמנקי. ועפר וצרורות נמי נקוי  
מנקו. ותו אמר' רב חסדא לייט מאן דמהדר אמיא בעידן צלותא.  
הני מילי לקיריית שמע דבעי למיקרייה בעונתה אבל לתפילה  
5 דרחמי היא דכל אימת דבעי מצלי מיבעי ליה לאהדורי. והני מילי  
עד ארבעת מילין. והני מילי לפניו. אבל לאחריו פחות ממיל חוזר  
אבל מיל (חוזר) לא חוזר. וכשהולך בבית הכנסת אומ' אשרי  
יושבי ביתך כול' וקדיש עד לעילא. ומתפללין שמונה עשרה  
בלחש. ועומד שליח צבור ומכוין רגליו ומתחיל.
- 10 ברוך אתה יי' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק  
ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ.  
אדון למענך עוזרינו וגוננינו ב' מגן אברהם. בימות  
הגשמים אומ' בגבורות גשם מחיינו ב' מחיה.  
ואומר נער' ונ'. גודלך יתקדש בנו ב"א האל. דיעה וחכמה מפיך למדינו ב' חונן.
- 15 הדור אליך השיבנו ב' הרוצה. ומחה כעב כל פשעינו ב' חנון.  
זרז זמן קץ גאולתינו ב' גואל. חתל כל מכאובי לבינו ב' רופא.  
טוב טלליך וגשמיד ינובבון ויתברכון שנותינו ב' מברך.  
יאתיו מקצוות פוזרינו ב' מקבץ. כשופטיך תכריע צידקנו  
ב' אוהב. להבהב דחה כל אויבינו וצוררינו ב' שובר. מעוז  
20 ומנוס משען ומבטח היה נא לנו ב' משען. נעלוך בבנין קריית

32. ועפר — מנקו, ליתא בתלמוד וישנו בסר"ע.

7. חוזר, הקפתו, משום שהוא ט"ס. — בבית, שם: לבית. ורגיל שימוש זה, ואכמ"ל.  
9. ואילך. ועומד, ומכוין, בסר"ע בקיצור: ושל"ח ציבור אומר אבות וגבורות ואומר כתר וכו'.  
11. קונה שמים וארץ. וכן לקמן בתפלת שיני וחמישי (דף ד ע"ב) ותפלת שבת, ובנוסחנו —  
בחזרת ש"ץ בערבית בערב שבת. ואמנם כידוע הוא נוסח א"י, ועיין למשל מאמרו של  
אס"ף, בספר דינבורג עמ' 117 ב, סדר חיבור ברכות" (מחזור טורין), מאן HUCA  
ח"ב עמ' 310.

12. אדון למענך, שמונה עשרה מפוייטת בסדר א"ב, דומה לנוסח שבסדר חיבור ברכות, מארכס,  
„גנזי קדם" ספר שלישי, עמ' 65. מאן, כנ"ל, עמ' 310 (ועיין אוצר השירה והפיוט כרך ד  
עמ' 219 לס' 555 ובמבוא). אלא שיש מקומות שהפיוט הוא למנחת ערב שבת וערב יום טוב,  
וכאן — לכל יום; — בימות הגשמים, חסר כאן נוסח ימות הקיץ, וצ"ל: בקיץ אומר  
ברעיפת טל ובימות הגשמים וכו'. כמו בסדר ח"ב עמ' 97.

14. נער', נעריצך ונקדישך.

15. כעב, אצל מאן בטעות: רעב, ותיקן ריב! ולנכון כעב, אף בגנזי קדם.  
17. טוב טלליך וגשמיד, לנכון העיר מאן, שיש כאן צירוף של קיץ וחורף. — ינובבון, יצמיחו.  
19. להבהב, לגיהגם, כדחשת חז"ל, עבודה זרה יז א על הכתוב במשלי ל טו. (בן יהודה עמ'  
1025, מביא מה, עקידה". „אורחי מעבר הנהר", ליום ב' של עשרת ימי תשובה: תנאל  
עמך מהבהב).

20. נעלוך, בשאר המקורות: נעלו.

נגידנו ב' בונה. את צמח דוד עתה

[ע"ב] תצמיח וקרנו תרום בישועתך ב' מצמיח קרן ישועה. שא נא שיח תפילתנו ב' שומע. עולות כאז רצה נא שיח תפילתנו שפתותינו ב' א' יי שאותך לבדך ביראה נעבוד. מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלינו ואלהי אבותינו על טובותיך אשר מעולם ועל חסדיך ורחמיך אשר מימי קדם 5 פדותנו תחיש ונודה לך מטיבינו ב' הטוב. צורינו קדושינו רוב שלום תעטרנו ב' עושה. ואומ' קדיש כול' מודים דרבנן. אדון כל בריות אלה תושבחות חי העולמים, יוצר בראשית כורעים ומשתחוים אנו לך על שהחיייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותרחמינו ותאסוף גליותינו מארבע כנפות הארץ ונשוב לשמור חוקיך ולעובדך לעשות רצונך 10 בלבב שלם על שאנו מודים לך. וצריך לשהות שעה אחת ואחר כך יתפלל שכך שנינו חסידים הראשונים היו שוהין שעה ומתפללין כדי שיכוונו את ליבן לאביהן שבשמים. ואמ' ר' יהושע בן לוי המתפלל צריך שישתא עצמו שעה אחת קודם תפילתו דכת' אשרי יושבי ביתך. ושעה אחת אחר תפילתו דכת' אך צדיקים יודו לשמך 15 ישבו ישרים את פניך. והקורא קריית שמע שלערבית קודם ראיית הכוכבים לא יצא ידי חובתו. דתניא מאימתי מתחילין לקרוא קריית שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לוכל בתרומתן וסימן לדבר צאת

21. עתה, בשאר המקורות: מהרה. ברכת את צמח לא היתה מעיקרה בפיוט ועל כן לא חרו בה חרו, ונוספה אחר כך על פי הנוסחאות שכבר היתה בהם תפילה זאת, ועיין במבוא.

2. תפילתנו, נמחק בכתב היד.
3. שאותך, כנוסח א"י.
6. עושה, כנוסח א"י. אדון כל בריות וכו'. יש כאן צירוף של התפלה בנוסח א"י ובנוסח בבל, בירושלמי ברכות פ"א ה נאמר: מודים אנחנו לך אדון כל הבריות אלה התושבחות צור עולמים חי העולם יוצר בראשית מחיה מתים שהחיייתנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך, בא"י אל ההודאות. וכאן ראש התפילה כירושלמי (עד יוצר בראשית) והמשכה כבבל. ועיין, "אוצר התפלות" בתפלת מודים.
10. מודים לך, וליתא ב' אל ההודאות, ועיין אוצר התפלות שם. — וצריך לשהות, ברכות ראש פרק ה.
11. שעה, וליתא, "אחת", כמות שליתא אף בברייתא דף לב א, אבל מוכח מתוך העניין בתלמוד. וכן כאן בשורה הקודמת.
12. לאביהן, כמו בתלמוד. בסר"ע עמ' נא, ובכתבי יד: למקום.
13. שישתא עצמו, לפנינו: חסידים הראשונים היו שוהין שעה וכו' מנא הני מילי א"ר יהושע בן לוי אמר קרא אשרי יושבי ביתך. ואמר ריב"ל המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו שנאמר אך צדיקים יודו לשמך. וכעין זה בסר"ע.
15. והקורא, סדור ר"ע.
17. לוכל, בסר"ע: לאכול. אבל אף בקטע הגניזה שם: לוכל.

הכוכבים. ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. ותניא כמה כוכבים יצאו ויהי לילה ר' נתן אומר כוכב אחד יום. שנים בין השמשות 20 שלשה לילה ואמ' ר' יוסי בירבי אבון לא כוכבים גדולים הנראין ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה אלא בינוניים. ועומד שלית צבור ומתחיל והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו ייי הושיעה המלך יענינו

[ג ע"א] ביום קוראינו, ברכו את ייי המבורך ועונין. ברוך ייי המבורך לעולם

ועד. ברוך אתה ייי אלהינו מזה אשר בדבר מעריב ערבים בחכמה פותח שערים בתבונה משנה עתים מחליף את הזמנים מסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור המעביר יום ומביא לילה המבדיל בין יום ובין לילה 5 ייי צבאות שמו ושמו חי וקיים תמיד הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. ב' המעריב ערבים, אהבת עולם בית ישראל עמך אהבתה תורה ומצוות חוקים ומשפטים אותנו לימדתה על כן ייי אלינו בשכבינו ובקומנו תן בליבנו ונשיח בחוקי רצונך ונשמח בדברי תורתך 10 ובמצוותיך לעולם ועד כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה ואהבתך אל תסר ממנו עד נצח נצחים ב' א' ייי אותה עמו ישראל. וקורין קריית שמע. אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כי הוא ייי אלינו ואנחנו ישראל עמו אמת מלכינו ואין זולתו הפודינו מיד מלכים הגואלינו מכף כל עריצים 15 האל הנפרע לנו מצרינו המשלם גמול לכל אויבי נפשינו השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט רגלינו המדריכנו על במות אויבינו וירם קרנינו על כל שונאינו. העושה לנו נקמה בפרעה באותות ובמופתים באדמת בני חם המכה בעברתו כל בכורי

18. הקורא, ירושלמי ראש ברכות. — ותניא, ליתא בסר"ע. ובאמת יש כאן צירוף של לשו הירושלמי ראש ברכות והברייתא בשבת לה ע"ב. בירושלמי : כמה כוכבים יצאו ויהי לילה ובשבת לה ב (כנוסח כתבי יד וראשונים) : תנ"ה ר' נתן אומר כוכב אחד יום וכו'. וכו' בסדור ר"ע.

21. ועומד, סר"ע.

3. בתבונה, כנוסח כ"י זולצברגר בסר"ע. — מחליף, מסדר. בנוסחאות : ומחליף, ומסדר.

5. המעביר, בנוסחאות : מעביר. — המבדיל, כנוסח אחד בסר"ע. נוסחאות : ומבדיל.

6. ושמו, בנוסחאות : אל חי וקיים.

9. תן בליבנו ונשיח, כנוסח כ"י המוסיאון הבריטי בסר"ע.

11. ממנו עד נצח נצחים, סר"ע.

12. הנוסח באמת ואמונה שונה אף מסידור ר"ע.

14. ואין, כנוסח כ"י המוסיאון הבריטי בסדר"ע.

18. באותות, נוסחאות : אותות (ואותות), ולפי נוסחנו הכל נמשך על פרעה.

מצרים ויוציא עמו ישראל מתוכם לחירות עולם המעביר  
20 בניו בין גיזרי ים סוף ואת רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות  
טיבע ראו בנים את גבורתו והודו לשמו מלכותו ברצון קיבלו

[ע"ב] עליהם משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם מי כמוכה.

מפי עוללים ויוגקים שירה שמעת ועל הים כולם הודו והמליכו

ואמרו. יי ימלך. ונאמר כי פדה יי את יעקב וגאלו מיד חזק

ממנו ב' א' יי גאל ישראל. השכיבנו יי אלינו לשלום והעמידנו מלכינו

5 לחיים ולשלום ופרוש עלינו סוכת שלומך והגן בעדינו

ותקנינו בעיצה שהיא טובה מלפניך והושיענו למען שמך והסר

מעלינו דבר חרב ויגון ורעב והשבת שטן מלפנינו ומאחרינו ושמור

צאתינו ובואנו מעתה ועד עולם כי שומרינו ומצילנו אתה ב' א' יי

שומר ישראל לעד. ועונין. ברוך יי לעולם-אמן ואמן. ברוך יי

10 מציון שוכן ירושלם הללויה. ברוך יי אלים אלהי ישראל עושה נפלאות

לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן.

יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו כי לא יטוש יי עמו

בעבור שמו הגדול כי הואיל יי לעשות אתכם לו לעם וירא כל

העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי הוא האלים יי הוא האלים יהי חסדך

15 יי עלינו כאשר יחלנו לך. הושיענו יי אלינו וקבצינו והצילנו מן

הגויים להודות לשם קודשך להשתבח בתהילתך כל גויים אשר

עשית יבואו וישתחוו לפניך יי ויכבדו לשמך ואנחנו עמך וצאן

מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהילתך. ברוך יי ביום

ברוך יי בלילה ברוך יי בשוכבינו ברוך יי בקומינו. בידך

20 נפשות החיים והמתים אשר בידך נפש כל חי ורוח כל בשר איש

בידך אפקיד רוחי פדית אותי יי אל אמת אלינו שבשמים יחד

שמך וזיכרך וקיים מלכותך תמיד עלינו לעולם ועד. יראו

— בגליון בראש העמוד נמצא הנוסח שבמנהגנו: [ומלכותך ראו בניך בוק] ע ים לפני משה

זה אלי ענו ואמרו יי ימלך לעולם ועד ונאמר כי פדה יי את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו

ברוך אתה יי גאל ישראל. הכתב הוא כתב ידו של הסופר והכוונה שבמקום מפי עוללים

וכו' יאמר את הנוסח הזה.

2. מפי, סדור ר"ע.

5.6. והגן, ותקנינו, נוסחאות: ותקנינו והגן.

7. והשבת, נוסחאות: והסר.

12. כי, וליתא יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם.

14. האלים, בסר"ע כאן: והיה ה' למלך על כל הארץ, עד, "אחד".

19. בידך, שם: כי בידך. וליתא, "כי" אף בכ"י זולצברגר של סר"ע.

20. בידך, נוסחאות: בידו.

22. וזיכרך, ליתא סר"ע.

[ד ע"א] עינינו וישמח לבינו ותגל נפשנו בישועתך באמור לציון מלך  
אלהייך כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו  
מלך אלא אתה ברוך אתה יי המלך בכבודו תמיד הוא ימלוך עלינו  
לעולם ועד. ואומר קדיש עד לעילא. ומתפללין בלחש שמונת עשרה  
5 ואומ' קדיש עד עושה שלום. וניפטרינ לבתיהו. והכי אמ' רב שר  
שלום גאון יעקב ריש מתיבתא דמחסייה מותר לו לאדם  
ליפול על

פניו ולבקש רחמים אחר תפילת ערבית ואפילו בציבור שכן  
מנהג בבית רבינו שבבבל שנופלין על פניהם בערבית חוץ מערב  
שבת. וכשניכנס לישן על מיטתו צריך לקרוא קריית שמע  
10 דאמ' ר' יהושע בן לוי א'ע'פ' שקרא אדם קריית שמע בבית הכנסת  
מצוה לקרותה על מטתו. א' רב חסדא מהאי קרא רגזו ואל  
תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. ותלמיד  
חכם שעוסק בתורה כל היום ומשכים ומעריב אין צריך לקרוא  
קריית שמע במיטתו אבל אומר בידך אפקיד רוחי. ואמ' ר' יצחק  
15 כל הקורא קריית שמע במיטתו מויקין בדילין ממנו שנ' ובני רשף  
יגביהו עוף. ואין רשף אלא מויקין שנ' מוי רעב ולחומי רשף.  
ואין עוף אלא תורה שנ' התעייף עיניך בו ואינינו, וקורא פרשה  
ראשונה מן שמע עד והיה אם שמע תשמעו. ומברך ב"א יי  
אלינו מ"ה המפיל חבלי שינה בעיני ומשקיע שנת תרדמה על  
20 עפעפי והמאיר לאישון בת עין יהי רצון מלפניך יי אלהי  
שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן חלקי בתורתך

1. בישועתך, נוסחאות : באמת.
2. כי, בנוסחאות נוסף : ה' מלך וכו'.
3. המלך, וכן בנוסחאות, סר"ע : המולך. וכן בסדור תימנים וספרדים.
- 4-5. ואומר קדיש עד לעילא — ונפטרינ לבתיהו. בסדור ר"ע בקיצור : ומקדש שליח צבור. ואח"כ  
כמה דיני תפלה, ולאחר מיכן : ולכשמימינ תפלת ערבית חוזר ומקדש ונפטרינ לבתיהו.
5. והרי, כהמשך בסר"ע.
6. גאון, שם, ראש ישיבת גאון יעקב של עיר מחסיא. לתשובה — עין מבוא.
9. וכשניכנס, סר"ע (וכשיכנס אדם) ; מתוור ויטרי עמ' 47, ע"ש.
10. דאמר, ברכות ד ב — ה א.
11. חסדא, כנראה ט"ס, לפנינו : רב אסי בכ"י, בדפוסים, ר' יוסי, סר"ע ר' אסי. — מהאי, = מאי.
- 13-14. לקרוא — במטתו, סר"ע : לומר ק"ש, „במיטתו" הוא תוספת ביאור.
14. אומר, סר"ע : פסוק זה. — ואמ' ברכות ה א.
15. במיטתו, שם : על מיטתו, הימנו.
18. תשמעו, וליתא כאן הברכה שלפני קריאת ק"ש, ועיין הערות בסדור ר"ע ובמבוא.
20. והמאיר, בסר"ע : ומנוחה על אישון בת עין ושמרני כאישון בת עין (ושמרני — עין ליתא  
בכ"י וולצברגר).
21. ותן, גר"א בסר"ע : ותתן.



והרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ואל תביאני  
לידי חטא לידי בזיון לידי ניסיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי

[ע"ב]

יצר הרע והצילני מפגע רע ומחלום רע ומתירהור עבירה ואל  
יבהלני חלומות והירהורים רעים ותהא מטתי שלימה (שלימה) לפניך  
והאירה עיני פן אישן המות ב"א י"י המאיר לכל העולם כולו בכבודו. ב'  
י"י ביום ב' י"י בלילה ב' י"י בשכבנו ב' י"י בקומנו. ויאמר י"י אל  
5 השטן יגער י"י בך השטן יגער י"י בך הבוחר בירושלים הלא זה אחד  
מוצל מאש, י"י ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. בידך  
אפקיד רוחי פדית אותי י"י (י"י) אל אמת. יברכך י"י וישמרך. יאר  
י"י פניו אליך ויחונך. ישא י"י פניו אליך וישם לך שלום. ר' יהושע בן  
לוי אמ' אומ' יושב בסתר עליון. ובשיני ובחמישי בשבת  
10 מתפללין כדרך כל יום ויום. ולאחר שמתפללין בלחש יורד שליח  
ציבור לפני התיבה ומתחיל ב"א י"י אלינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי  
יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים  
וארץ. אנא אלינו און שוועינו עוזרינו מגיננו  
והושיענו ב"א י"י מגן. אנא אלינו ביטה בעוניינו בטללים החיינו  
15 והושיענו ב' מחיה בעריצך ונקדישך. וקרא. ק' ק' ק' לעומתם  
ובדברי קודשך. אנא אלינו גלה מלכותך עלינו ונעריצך מלכנו  
והושיענו ב' האל. אנא אלינו דתך למדנו דעת הבינו והושיענו  
ב' חונן. אנא אלינו האירה עינינו ורצה תשובתנו  
והושיענו ב' הרוצה. אנא אלינו ונקראך ותעננו וסלח לעוונינו

1. עבירה, שם: רע.
2. והירהורים רעים, כנוסח כ"י המוסיאון הבריטי בסדור ר"ע ועיין ד"ס. "שלמה", המוקפת כפולה בט"ס.
3. והאירה — והאיר. לכל, בנוסחאות לעולם.
- 8-9. ר' יהושע בן לוי, — עליון: בסר"ע עליון וגומר ומביא את הסוגיא בשברעות טו ע"ב ומדרש תהלים צא א.
9. ובשיני, סר"ע בלשון אחר קצת. ובשיני ובחמישי של שבת כי מסיים ש"ץ שמונה עשרה מתחילין הצבור.
12. קונה, עיין לעיל דף א וכן בסדר חבור ברכות עמ' 98.
13. אנא וכו' כל התפילה המפוייטת נמצאת אף בסדר חיבור ברכות, ע"י שכטר עמ' 98 (צונץ מביא נוסח: און שוועתנו, עיין אוצה"ש והפיוט ח"א סי' 6220).
14. בטללים, כאן אין נוסח לימות הגשמים. ועיין לעיל אצל תפלת מנחה. — החיינו, בקשה, בשלש ראשונות. לעיל בתפלת מנחה הנוסח: מחיינו, ואינה בקשה.
19. ע"ב שורה 18, כאן נכנסה תפלות מאורכות בתוך התפילה המפוייטת הקצרה ומפסיקות בסדר א"ב המקוצר שחזור בברכת, "הטוב", שורה 19. ובוודאי שיש כאן צירוף נוסחאות ומכוח הסיום (בע"ב שורה 4-5): "המחזיר שכינתו לציון" שאינו מתאים לנוסח התפילה המפוייטת

20 והוש' ב' חנון. אנא אלינו זכור ברית אבותינו במהרה גאלנו  
והושיענו ב' גואל. אנא אלינו חון שאריתנו ורפא מכאובינו  
והושיענו ב' רופא. אנא אלינו טהר טומאותינו וברך בטל שנותינו  
והושיענו ב' מברך. אנא אלינו יחד ליראתך לבבנו וקבץ נפוצותינו

[ה ע"א] והושיענו ב' מקבץ. אנא אלינו כנס שבטינו

כשופטך צדקינו והושיענו

ב' אהב. אנא אלינו

לחם את לוחמינו ומזידים

5 מלטינו והושיענו ב'

שובר. אנא אלינו

מלוך נא עלינו היה

מבטחנו והושיענו

ב' משען. אנא

10 אלינו נחם היכלינו

ובנה עירך בימינו

והושיענו ב' אלהי דוד.

אנא אלינו סמוך

נפילתינו ושמע בקול

15 תפילתנו והושיענו

ב' שומע.

אנא [אלינו] ענה עתירתנו

[ובעבוד] תך תרצנו

והושיענו, אנא

20 רחום רחמנו ברחמיך

ורבים מהרה השב

שתרוה כבר ב"שאותך", כנוסח א"י. והנה בסדר חבור ברכות עמ' 99 נמצאת תפלה אחת  
אנא אלקינו (ע"א שורה 17 ואילך) אחר ברכת "שאותך", ואף בתפלה זאת הסיום  
הוא בא"ה שאותך לבדך ביראה נעבוד, מודים אנחנו לך. וכל זה מוכיח את דברינו. ובאמת  
בסדר ר"ע עמ' 99 ישנה תפילה זאת אחרי "שאותך"! בתפלת מנחה לעיל, יש תפלת  
מודים מקוצרת בלבד. ועיין מבוא. סיומי הברכות אלהי דוד (ע"א שורה 12) ועושה השלום  
(ו ע"א שו' 5) והסרון תפלת, "את צמח" — הוא כנוסח א"י ותפלת מנחה, לעיל. בסדר  
ר"ע נרשם אחרי ברכת חנון המרבה לסלוח: (פתיחה — סליחות).

22. בטל, בסר"ע: בטל ובגשם. וברור שהן שתי נוסחאות, לקיץ ולחורף.

23. וקבץ, שם בטעות: ונקבץ.

4. את, שם: כל.

7. נא, שם ליתא.

12. אלהי, שם שונה: לבונה, ואח"כ את צמח!

14. נפילתינו, שם סוכתינו! וליתא, "בקול".

שכינתך לציון וסידרי

[ע"ב] עבודתך תשיב לירושלם

עירך ואתה ברחמים

תחפוץ בנו ותרצנו ב"א

יְיָ המחזיר מהרה

שכינתו לציון.

5 <sup>אוצר החכמה</sup>

מוחים אנחנו לך

שאתה הוא יְיָ אלינו

ואלהי אבותינו על

חיינו המסורים בידיך

10 ועל נשמותינו

הפקודות לך הטוב

כי לא כלו רחמך

המרחם כי לא תמו

<sup>אוצר החכמה</sup>

חסדיך ומעולם קיונך

15 לא הכלמתנו יְיָ אלינו

לא עזבתנו לא הסתרתה

פניך ממנו ועל כולם

יתברך יתרון[מם שמך]

מלכנו לעול[ם ועד]

אמן. וכל החיים

20 אנא אלינו פנה אלינו

ומטובך שבעינו

<sup>234667</sup>

[ו ע"א] והושיענו ב' הטוב. אנא אלינו צוה ישועתנו ובשלומך ברכנו

והושיענו. אתה הוא אלינו מפיק תברכינו כאמור אלים יחוננו ויברכנו

יאר פניו אתנו סלה, ו' ישא ברכה מאת יְיָ וצדקה מאלהי ישעו וכת' ושמך

את שמי על בני ישראל ואני אברכם ברוב עוז ושלום ב"א יְיָ עושה

5 השלום. אם עווננו ענו בנו יְיָ עשה למען שמך כי רבו משובותנו

לך חטאנו סלח לנו אם עוונות תשמר יה יְיָ מי יעמוד. כי עמך

הסליחה למען תיורא. חוסה ייי על עמך ואל תתן גחלתך לחרפה למשול

בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם. לא לנו יְיָ לא לנו כי לשמך

תן כבוד על חסדך ועל אמתך למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם.

10 ידענו כי חטאנו ואין בנו מי יעמוד לכפר בעדינו אם שמך הגדול

יעמוד לנו בעת צרה ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען

שמך כרחם אב על בנים רחם עלינו והושיענו אמנם אלינו רבו

6. אם, סר"ע עמ' נה.

8-9. לא לנו, עד אלהיהם, ליתא סר"ע.

אשמינו אין קץ ואין מספר לעוונותינו רחום רחמינו זכור לנו את ברית אבותינו זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל 15 קושיינו אל רשעינו ואל חטאתינו שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך והסר מעלינו עול הגוים חיצו רעב מכת המות. כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חנם פודה ומושיע בכל דור ודור

ויעבור <sup>אורי החכם</sup> יי על פניו ויקרא יי אל רחום וחנן ארך אפים ורב חסד ואמת. נצר חסד לאלפים נשא עוון ופשע וחטאה ונקה יי שמעה 20 יי סלחה (יי סלחה) יי הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. ואומ' השליח. אלינו ואלהי אבותינו תבוא לפניך תפילתנו ואל תתעלם מתחינתנו כי רבו משובותינו

[ע"ב] מלמנות וחטאותינו עצמו מלספר ואין אנו עוזי פנים וקשי ערף בדבר הזה שנאמר לפניך מלכנו צורנו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. אבל אנחנו חטאנו. אשמינו בגדנו גזלנו דברנו דופי העוינו והרשענו וזנו חמסנו טפלנו שקר יעצנו רע כוזבנו לצנו מרדנו גיאצנו סררנו עוינו פשענו צררנו קשינו ערף 5 רשענו שיחתנו תעינו תיעבנו תיעתענו וסר ממצוותיך וממשפטיך הטובים ולא שזה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. ונופלין על פניהם ואומרינן. רחום וחנן חטאנו לפניך רחם עלינו מוחל וסולח חטא' לפ' רחם עלי' כול' כמו שכתוב למעלה. ואומ' השליח זכור ברית אברהם ועקידת יצחק ושוב ברחמים על שארית ישראל 10 והושיענו למען שמך. ועונין אחריו מה שהוא אומר. ועוד אומ'. זכור ברית אברהם ועקידת יצחק והשב שבות אהלי יעקב והושיענו למען שמך. יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו. אדון הרחמים שוכן במרומים. הימלא רחמים על מתוודים ואומרים לפניך חטאנו צו' סל' ל' יוצרנו. חטאנו ברוב עוון ובאנו

15. קושיינו — חטאתינו. בסר"ע כלשון הכתוב: קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו.
16. חצי רעב מכת המות — ליתא סר"ע.
18. ויעבור, בסר"ע ואומר ש"ץ, והצבור עמו אל הוריתנו לומר שלש עשרה וכו'. ועיין מבוא.
19. ה' שמעה, עד ו ב — בסדור ר"ע בנוסח אחר.
20. המוקפות — כפולים בט"ס.

1. ואין אנו, סר"ע שאנו (אבל לנכון בכ"י וולצברגר, ואין אנו!) עוזי פנים וקשי עורף כדבר הזה שנאמר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו ועונין הצבור אבל חטאנו אשמינו.
5. תעינו, ליתא סר"ע. בנוסחאותינו: תעבנו תעינו. וסר, סרנו (סר"ע).
7. בסר"ע, ויש אומרים במקום אם עונינו ועתה ה' אלהינו וכו'. ונשמט כאן, מכיון שלא נהג במנהגו. — בסר"ע ונופלין על פניהם ותובעין צרכיהם ואומר השליח זכור ברית אבות.
8. כמו שכתוב למעלה, בתפלת שחרית, שלא הגיעה אלינו לפי שעה.
10. ועונין — אומ' ליתא סר"ע.
14. עד סוף העמוד — בסדור ר"ע: חטאנו ברוב עון וכו' חטאנו ברשע. פשע. חטאנו בכל

15 לפניך א' נושא עוון. חטא' ברשע ובפשע ובאנו לפניך אל עובר על פשע. חטאנו במרד ובמעל ובא' לפ' אבינו שבשמים ממעל. חט' בקלות ראש ובאנו לפ' אל המתנשא לכל לראש. חטא' בעוות מצח ובא' לפניך דוד אדום וצח. חטא' בסיקור עיין ובא' ל' משוטט הכל בעיין. חטא' בקוצר אפים ובא' לפ' אל ארך אפים. חט' בביטוי שפתים ובא' לפ' בורא ניב שפתים. 20 חטא' בלשון הרע ובא' לפ' נוחם על הרע. חטא' בניבלות פה ובא' לפניך השם לאדם פה. חטא' בפה וגרון ובא' לפניך אל ראשון ואחרון. חט' באוון הערלה וא' וב' לפ' שונא גזל בעולה. חט' בהשמעות אוון וב' לפניך הנטע לאדם אוון. חטא' בקשיית עורף ובא' לפ' אדיר מהררי טרף...

כ"י לגיגנרד Ebp. III B. 660

[א' ע"א] [לבו] רואה את הערות מותר. ומצינו בהלכות  
[אם לבו רואה] את הערות [א]ס[ו]ר. ובתשובות שאלות מצינו  
לבו רואה  
[את הערות מותר] מאי טעמא הוה ליה תנא קמא רבים. ויש אומ' יחיד, ורבים  
[ויחיד] הלכה כרבים. בעקיבו. היפסיקא הילכת' בגמרא  
5 [עקבו] רואה את הערות מותר לא ניתנה תורה למלאכי  
[השר]ת הנוגע בערות אסור. איתמר צואה עוברת אביי  
[אמר מו]ת' לקרוא קריית שמע ורבא אמ' אסור לקרוא קריית שמע מאי  
[ט]עמ' [וה]יה מחניך קדוש וליכא. והיל' כרבא. אמ' רב פפא ופי חזיר  
[כצואה עובר]ת דמי פשיטא לא צריכא דאפעלגב דסליק מנהרא אמ' רב  
10 [פפא צואה במקום]ה אסור לקרות כנגד קריית שמע היכי דמי אי

- אברינו ובאנו צורנו יוצרנו יודע יצר יצרנו אומרים ח' צ' ס' ל' י' וקיצרו את הסליחה  
המאורכת שנמצאת בחלקה בכ"י שלנו אלא שלצערנו נפסק כתב היד ועיין מבוא.
1. [לבו], ברכות כד ב, כה א. ומצינו בהלכות, הלכות גדולות, מהדורת רא"ש טויב דף ג ע"א,  
ה"ג אספמיא עמ' 33, וכן פסקו הר"ף והרמב"ם ועוד ראשונים. וכן בה"ג ירושלים תשל"ב,  
עמ' 18.
2. „ובתשובות שאלות“, זוהי תשובת הבבליים שהובאה בדברי ר' שמעיה בשם רש"י, (תוס'  
ר' יתחיה סיר ליאון לדף כה ב ד"ה הרי, ואור זרוע ח"א סי' קכח) כמעט בלשונה כאן  
ועיין דברי אפטוביצר בהערותיו לראבי"ה ח"א עמ' 56. והננו רואים שתשובה זו ידועה  
היתה בכמה מקומות בצרפת ובמקומו של מחבר הסידור. ועיין מבוא. ונתבררו הדעות:  
יש שפסקו כיש אומרים ויש כחכמים. ולפי זה אין סתירה בדברי הראבי"ה שכתב והלכתא  
כיש אומרים דכל שלבו רואה את הערות אסור וכן פסקו הגאונים אך בתשובת  
הבבליים פסקו להיתר. ואמנם כך הוא, הגאונים, ה"ג פסקו לאיסור אך בתשובות  
אחרות (הבבליים!) פסקו להיתר, כמו שמפורש כאן.
4. בעקיבו, הנוגע, ברכות כה ב. היפסיקא — איפסיקא.
6. צואה, ברכות שם.
7. רב פפא, שם.
- 9-10. צואה, יומא ל ע"א.

[דנראת פשיטא אי דל] א נראת לא ניתנה תורה למלאכי השרת לא צריכא [דעומד ו] אינה נראית. איתמר צואה על בשרו או ידיו [מונחות] בבית חסדא] רב הונא אמ' מותר לקרות קריית שמע רב חסדא [אמ' אסור לקרות] קריית שמע עד שירחוק אמ' רב[א] מאי טעמיה דרב 15 [חסדא דכתי' כל] עצמותי תאמרנה. ורב הונא אמ' כל הנשמה תהלל ית' והילכ'

[כרב חסדא] דאסיר. איתמר ריח רע שיש לו עיקר רב הונא אמ' [מרחיק] ארבע אמות וקורא קריית שמע רב חסדא אמ' מרחיק ארבע [אמות מ] מקום שפסק הריח וקורא קריית שמע תניא כוותיה דרב [חסדא] ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק 20 [הריח] וקורא קריית שמע. בעו מיניה מרב ששת ריח רע שאין [לו עיקר] מהו אמ' להו תא תזו הני ציפי דבי רב הני קא גנו והני קא [גרסו]

[ע"ב] ולא אמרן אלא לדברי תורה א[בל] בקריית שמע [ל]א ולא [אמרן] אלא דחבריה אבל ידיה לא ותפילה נמי כקריית שמע. [דתנן כמה] ירחיק מהם ומן הצואה ארבע אמות וא[מ' רב]א אמ' [רב סחורה] לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו מלא עיניו וכן 5 הילכתא. כי הא מתניתא. לא יקרא אדם קריית ש[מע] לא כנגד צואת האדם ולא כנגד צואת הכלבים בזמן שיש בהן [עורות]. תנו רבנן היה עומד בתפילה וראה צואה כנגדו מהלך [לפניו] כדי שיזרקנו לאחריו ארבע אמות והא תניא מה[לך] לצדדים [לא קשיא] הא דאיפשר הא דלא איפשר והיכא דצלי ואישתכח צואה [ ] 10 צלותיה לאו צלותא היא ובעי למיהדר צלויי דתנו [רבנן התפלל] וראה צואה במקומו אפעלפי שחטא תפילתו תפי[לה] מתקיף לה רבא זבת[ה] רשעים תועבה היא אלא אמ' רבא כיון שחטא [אין תפלתו תפילה] וכד צריך אינש לאיפנויי אסור ליה לצלויי ע[ד] דמפני ואי מצלי לא

12. איתמר, ברכות כה א. — ידיו, לפנינו: ידו.  
14. עד שירחוק, ליתא בתלמוד — אמר רב[א], לפנינו: אמר רבא מ"ט דרב הונא דכתיב כל הנשמה תהלל יה ורב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש מ"ט דרב חסדא וכו'. ומבין שתי הנוסחאות נראה שהכל מדברי רבא הוא. בהלכות גדולות לא הובאו אלא דברי רב חסדא ופירושו של רבא ומסיים: וכן הלכה (הלכתא).

16. ריח רע. וכל העניין ברכות כה א.

3. [רב סחורה], ברכות כו א: אמר רבא אמר רב סחורא אמר רב הונא.

5. לא יקרא, כה א.

6. שיש בהן, וכן בה"ג. בתלמוד: שנתן לתוכו.

7. תנו רבנן, ברכות כב סוף ע"ב.

8. מהלך, לי' בתלמוד וה"ג דף ב סוף ע"ד.

9. והיכא, הלכות גדולות שם.

13. וכד, הלכות גדולות דף ג ע"א, ושם: „תנו רבנן" לפני „כד", וקשר ה"ג את הארמי

מקבל צלותיה. דתנו רבנן היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל]  
 15 תפילתו תועבה, ואמ' רב זביד ואיתימא רב יהודה לא [שנו אלא שאינו]  
 יכול לשהות את עצמו אבל יכול לשהות את עצמו [תפלתו תפלה ועד]  
 כמה אמ' רב ששת עד פרסה. תניא אידך היה צריך [לנקביו אל]  
 יתפלל שני הכון לקראת אלהיך ישראל. ומיבעי ליה לב[ר ישר']  
 לנקוי נפשיה ולדכווי והדר מצלי שני ארחץ בנקיון את [כ]פי  
 20 צואה כל שהיא מבטלה ברוק אמ' רבא וברוק עבה. [צואה]  
 בגומא מניח סנדלו עליה וקורא קריית שמע. [תנו רבנן גרף]  
 של רעי ועביט שלמימי רגלים אסור לקרוא קריית שמע

כ"י לנינגרד 122

[ט ע"א] ומי רגלים עד שיטיל לתוכן  
 מים וכמה יטיל לתוכן מים  
 כל שהוא ר' זכיי אומר רביעית.  
 אמ' רב יוסף מחלוקת לבסוף

לעברי ב,הילכך.

14. דתנו רבנן, דף כג ע"א.

16. את עצמו, כמו בכ"י התלמוד ועוד. בדפוסים: לשהות בעצמו. בה"ג לעמוד על עצמו.

17. תניא אידך, כלשון ה"ג.

18. ומיבעי, ה"ג שם.

19. את, נמחק בכה"י.

21. גרף, כה ב.

4. בתלמוד: אמר רב נחמן מחלוקת לבסוף אבל בתחלה כל שהן (כ"י: לכתחלה דברי הכל כל שהן), רב יוסף אמר מחלוקת לכתחלה אבל לבסוף דברי הכל רביעית. והוא נוסח איכא דאמרי שכתוב כאן (שורות 6—8). ולפי שעה לא מצאתי חבר לגירסת כתב היד. והמעשה של רב יוסף שאמר לו לשמעיה עייל לי רביעית מים, אפשר לפרשו לשני הלשונות כאן לכתחלה וכאן לבסוף אבל כאן (בשורה 10) הנוסח: כתחלה, שאינו בתלמוד, אבל ישנו אף בהלכות גדולות. ולפי נוסח זה, המעשה מתאים לאיכא דאמרי בלבד, שהרי ללשון ראשון דברי הכל כל שהוא.

והנה בה"ג סוף פ"ג הנוסח: ואמר רב נחמן מחלוקת כתחלה אבל לבסוף, נותן למי רגלים כל שהו ורב יוסף אמר מחלוקת לבסוף אבל לכתחלה דברי הכל נותן רביעית מים ומטיל מי רגלים, ולכאורה קשה, שבמעשה של רב יוסף אמרו: כרבי זכאי, ולפי נוסח הלכות גדולות כתחלה דברי הכל ברביעית, ולמה אמרו כרבי זכאי? ועיין לעיל, ועל כרחנו עלינו לפרש שאמר לו כרבי זכאי (אם הם דברי רב יוסף!) משום שרבי זכאי הזכיר בפירוש רביעית, ובלשון חכמים לא מצאנו שיעור זה.

בה"ג ירושלים תשל"ב, עמ' 38 הנוסח מקוצר: אמר רב נחמן מחלוקת לכתחלה אבל לבסוף דברי הכל כל שהוא ור' יוסף אמר מחלוקת לבסוף אבל לכתחלה דברי הכל רביעית, (בלי „נותן זכאי") ונוסח זה אפשר לפרשו אחרת. ועיין מבוא.

- 5 אבל לכתחילה דברי הכל כל  
שהוא. איכא דאמרי אמ' רב  
[יו] סף מחלוקת לכתחילה אבל  
[לבסוף] דברי הכל רביעית.  
[אמ'] ליה רב יוסף לשמעיה  
10 [עייל לי רב] יעית כתחלה כר'  
[זכיי. אמ'] רב יהודה [ספק]  
[צואה א] סור. ספק מי רגלים  
מותר. מאי טעמא מדאורייתא  
שרו ורבנן הוא דגזרו בהו. וכי  
15 גזרו בהו רבנן בוודאן בספיקן  
לא גזרו בהו רבנן. וודאן עד  
עד כמה אמ' רב יהודה אמ'  
שמואל כל זמן שמטפחות [וכן]  
אמ' רבה בר בר חנה אמ' ר' יוחנן  
20 כל זמן שמטפחות. גניבה משמיה  
דרב אמ' כל זמן שרישומן ניכר.  
איתמר צואה כחרש אממר אמ'  
[ע"ב] אסורה. מר זוטרא אמ' מותרת.  
אמר רבא צואה כחרש אסורה  
ומי רגלים כל זמן שמטפחין  
תנו רבנן כלי שנשפכו ממנו  
5 מי רגלים אסור לקרוא קריית  
שמע כנגדו. ומי רגלים עצ[מן]  
נבלעו מותרין לא נבלעו  
אסורין ר' יוסי אומ' כל [זמן]  
שמטפחין ולא.....  
10 דתנא קמא לרבא...  
מי רגלים כל זמן [שמטפחין]

11. אמר רב יהודה, כה א. ופסק כלישנא קמא, ולא הביא את לישנא בתרא. וכן פסק בה"ג  
סוף פ"ג. אבל הרי"ף והרמב"ם הלכות ק"ש פ"ג הט"ז פסקו כלישנא בתרא שאף ספק  
צואה מותר.

18. שמטפחות, שמטפחין, (תלמוד). וכן לקמן.

20. גניבה, גניבא (תלמוד).

22. איתמר, כה א.

2. אמר רבא [הילכתא], שם.

4. תנו רבנן, דיבור הצעה רגיל בה"ג ועוד. בתלמוד, כה א, הובאה הברייתא ב, לימא כתנאי."

9-10. נראה להשלים: ולא [תיקשי הא] דתנא קמא לרבא [דאמ'] מי רגלים.



דאוקמה רבא [נבלעו] מותרין  
 דאמ' תנא קמא דאין מטפחין  
 לא נבלעו אסורין דמטפחין  
 15 וכי תימא אי הכי ר' יוסי היינו  
 תנא קמא הא אוקמה רבא  
 טופח על מנת להטפח איכא  
 ביניהו וקיימא לן דרבא  
 הילכתא. תנו רבנן היה  
 20 עומד בתפילה ומים שותתין  
 על ברכיו פוסק וממתין עד

[י ע"א]

שייכלו המים וחזור. להיכן חוזר רב חסדא ורב המנונא חד אמ'  
 חוזר לראש וחד אמ' חוזר למקום שפסק. לימא הא דשהא הא דלא  
 שהא. אמ' רב אשי דכולי עלמא בדלא שהא. מר סבר גברא דחייא  
 ומר סבר השתא הוא דאידחי. ולא נפסקה הלכה לא כמר ולא כמר.  
 5 תנו רבנן לא יהלך אדם במבואות המטונפות ויקרי קריית  
 שמע ולא עוד אלא אם היה קורא ובא פוסק. לא פוסק מאי אמ' ר'  
 מיישא בריה דר' יהושע בן לוי משמא דר' יהושע בן לוי עליו הכת' אומר  
 וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. ור' אסי  
 אמ' מהכא הוי מושכי העון בחבלי השוא. רב אדה בר אבהא אמ' מהכא  
 10 כי דבר יי בזה. פסק מאי. אמ' ר' אבהו עליו הכת' אומר ובדבר הזה תאר[יכו]  
 ימים. תנו רבנן המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה

18-19. דרבא הילכתא, ועיין רמב"ם פ"ג מק"ש ה"ז ובכסף משנה שם. — לכל העניין כולו  
 בלשונו — לא מצאתי לפי שעה מקור. המשא והמתן אינו רגיל בכ"י זה.  
 תנו רבנן, כב סוף ע"א.

2. הא דלא שהא, בה"ג: ובהא פליגי דמר סבר אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש  
 ומר סבר אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק. אמר רב אשי דכולי עלמא  
 אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש, והא פלוגתא בדלא שהא, מר סבר כיון דהוא  
 צריך להטיל מים ואיתעקור מיניה גברא דחיא הוא ולא בר צלויי הוא, ומר סבר כיון  
 דלא נפק מעמוד מעיקרא השתא הוא דתידחי אידחי ומאי דצלי צלי וחוזר למקום שפסק  
 ואם שוהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש.

בתלמוד, בקיצור לשון. וכעין זה בה"ג ירושלים תשל"ב, עמ' 40.

4. ולא, כבר העיר אסף לתשובת רב האי שהובאה ברי"ף שפוסק (כמאן דאמר חוזר) למקום  
 שפסק (וכן פסק ר"מ) ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. — והנה הסיפא ודאי  
 דברי הכל היא, שכך אמר רב אשי, ובנוגע לפסק ההלכה — אין בה"ג כל הברע, ועל פיו  
 בכתב היד שלנו, ולא כההערה באוצר הגאונים הפירושים לברכות עמ' 29 סי' צב.

5. תנו רבנן, כד ב, (תניא כותיה דרב חסדא).

7. בריה, בתלמוד וה"ג: בר בריה. וכן רגיל בהרבה מקומות.

11. תנו רבנן, שם ראש העמוד (מתיבי) והניסוח אף בה"ג וסידור רב עמרם.

והמגביה קולו בתפילתו הרי זה מנביאי השקר. והמגהק והמפהק בתפילתו הרי זה מגסי הרוח. והמתעטש בתפיל' סימן רע הוא לו ויש אומרים הרי זה מכוער. והרק בתפילתו כאילו רק בפני המלך.

- 15 המשמיע קולו בתפילתו אמ' רב הונא לא שנו אלא שיכול לכוין את ליבו בלחש בציבור. מישום דטריד ציבורא אבל ביחדי לית לן בה. המגביה קולו בתפילתו אמ' רב הונא לא שנו אלא שיכול לכוין את ליבו בלחש, אבל אינו יכול לכוין את ליבו בלחש לית לן בה. והני מילי ביחיד אבל בציבור לא מישום טרידא דציבורא. המגהק 20 והמפהק בתפי'. הני מילי שלא לאונסו אבל לאונסו לית לן בה. המתעטש בתפילה סימן רע לו הני מילי מלמטה אבל מלמעלה

[ע"ב] סימן יפה לו דאמ' ר' זירא הא מילתא אבלע לי רב המנונא ותיקלא לי ככולי תלמודאי. המתעטש בתפיל' סימן יפה לו כשם שעושין לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה. תני תנא קמיה דרב יהודה היה עומד בתפילה ונתעטש פוסק עד שייכלה הרוח ואחר כך חוזר לתפילתו היה עומד בתפילה וביקש להתעטש מרחיק ארבע אמות לאחריו וממתין עד שייכלה הרוח וחוזר לתפילתו. והרק בתפיל' דשדי ליה לקמיה אבל מבלע ליה במניה לית לן בה. אמ' רב יהודה היה עומד בתפי' ונודמן לו רוק מקבלו בכסותו ואם היתה בגדו נקייה מבליעו באפיקרסותו. תנו רבנן קטן שאוכל כזית דגן פורשין מצואתו

15-17. אמר רב הונא, כן בה"ג. בתלמוד כל הפיסקא נאמרה על „המשמיע“ ולא על „המגביה“, ועל המשמיע אין שם דבר ממה שישנו אף בה"ג. אבל בסדור ר"ע — כמו בתלמוד. 20. הני מילי, כן בתלמוד, ומפורש בה"ג. אבל בסדור ר"ע נשתבש, כמו שהעיר אסף, וכתוב שם: הני מילי מלמטה אבל מלמעלה לית לן בה (באשגרה מן הסמוך). אבל במהדורת גולדשמידט של סר"ע הנוסח נכון.

21. המתעטש, שם. והנוסח כאן כמו בה"ג מהדורת הילדסהיימר, ירושלים תשל"ב, עמ' 44 וסדור ר"ע, ולא בה"ג ויניציא דף ג ע"ג.

1. אבלע, כמו בה"ג. (ה"ג ירושלים — איבלע לי). בתלמוד: אבלעא. ותיקלא, בכל הנוסחאות: ותיקלא.

3. תני תנא, ברכות שם: ... אשכח לתנא דתנא קמיה דרב יהודה, וכן בכל המקורות כל הסיפור, וכן בסיחור ר"ע. וכאן קיצר.

4. הרוח, וכן בתלמוד וה"ג. סדור ר"ע: הריח, ועיין בגליון התלמוד. ואח"כ בכלם: וחוזר ומתפלל (או וחוזר לתפלתו). והשמיט כאן את האיכא דאמרי (על ידי הדומות?) שישנם בכל המקורות.

6. והרק, סידור ר"ע: ה"מ (דרק) דשדי לקמיה.

7. אמ', ה"ג וסר"ע: דאמר, שקשור עם „לית לן בה“ שלפני כן.

8. בגדו, קשה (נקייה!), בתלמוד וסר"ע: טליתו, ה"ג: כסותו.

9. באפיקרסותו, ברגיל: באפיקרסותו, ה"ג: באפיקרסיתו. — ונשמט כאן נו של „אנינא דעתאי“

10 וממימי רגליו ארבע אמות. ואין פורשין אלא משלאדם ומשלכלבים בזמן שנותן בהם עורות. אמ' רב הונא טעה בשלש ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לאתה חונן באחרון[נות] חוזר לעבודה. ורב אסי אמ' אמצעיות אין להן סדר. מת[יב] רב ששת מאין הוא מתחיל מתחילת ברכה שטעה זה. והני מילי 15 היכא דלא סיים ועקר רגליה אבל סיים ועקר רגליה אפילו טעה באמצעיות גמי חוזר. אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח ציבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל ר' יהושע בן לוי אומ' אם יכול להתחיל וליגמור עד שלא יגיע שליח

[יא ע"א] לקדוש יתפלל ואם לאו אל יתפלל, במאי קאמיפלגי רב הונא סבר יחיד אומ' קדוש. ר' יהושע בן לוי אומ' אין יחיד אומ' קדוש. ואמ' רב אדה בר אהבה מניין שאין יחיד אומ' קדוש שנ' ונקדשתי בתוך בני ישראל. כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה. איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמיה רבא מברך. כי אתא רב דימי אמ' ר' יהושע לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמיה רבא שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק ולית הילכתא לפסוק ולענות אלא פוסק ושותק ושומע ולא עני בהדיהו נפיק ידי חובתיה כמי שענה דאמ' מר שמע ולא ענה יצא. וכי אומ' שליח ציבור יתברך הדר לצלותיה. אפילו המלך שואל 10 בשלומו לא ישיבנו. אמר ר' אסי לא שנו אלא למלכי ישראל, אבל למלכי אומות העולם פוסק. מיתיבי ראה הגמון בא כנגדו לא [יהא] פוסק ועולה אלא מקצר ועולה. לא קשיא אם יכול מקצר

שהובא אף בה"ג וסדור ר"ע. — תנו רבנן, סוכה מב ב; ה"ג דף ג ע"ב.

10. ואין פורשין, ברכות כה א; ה"ג שם.
11. שנותן בהם, נוסחאות: בתוכן. ועיין לעיל. — אמר רב הונא, ברכות לד א; ה"ג דף ו ע"ד.
13. ורב אסי, לפנינו: רב אסי.
14. מאין, במשנה ובגמ': מהיכן. אבל אף ה"ג מאין. — והני מילי, הלכות גדולות שם מברכות כט ב.
16. אמר רב הונא: ברכות כא ב.

2. קדוש, וכן ה"ג. בתלמוד: קדושה.
5. ר' יהושע, לפנינו בתלמוד ובה"ג, ופרקוי בן באבוי, „גנזי שעכטער" חלק ב עמ' 547 (ושם: כי אתא רבין!): ר' יהודה וכן צ"ל.
7. ולית הילכתא לפסוק ולענות, עיין מבוא.
8. שמע, סוכה לח ב (ברכות מה ב). — וכי, המשך דברי ה"ג.
9. אפי' המלך, לב סוף ע"ב.
10. אסי, לפנינו וה"ג דף ו ע"ב: יוסף. וכצ"ל.
11. הגמון, וכן בכ"י וה"ג, לפנינו בתלמוד: אנס, וכן אחר כך שם והכל „תיקון".

[יקצ] ר ואם לאו פוסק. תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא התזיר לו המתין לו 15 [עד] שסיים תפילתו אמ' לו ריקן ולא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך מאד. אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה טובע דמך מידי אמ' לו המתן עד שאפייסך אמ' לו אם אתה עומד לפני מלך בשר ודם ובא חבירך ונתן לך שלום כלום היית מתזיר לו אמ' לו לאו. ואם היית מחזיר לו מה היו עושין באותו האיש

[ע"ב] אמ' לו היו חותכין את ראשו בסייף. אמ' לו והלא דברים קל וחומר ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ולמחר בקבר כך. אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה על אחת כמה וכמה מיד גיתפיים אותו הגמון ונפטר אותו חסיד והלך לביתו לשלום. אפילו נחש כרך על עקיבו לא יפסיק אמ' רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק. מודים מודים משתקין אותו אמ' ר' זירא כל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי. מיתיבי הקורא קריית שמע בכפלים הרי זה מגונה. מגונה הוא דהוי שתוקי לא משתקין ליה. אמ' רב יהודה אמ' רב [טעה] 10 בכל הברכות כולן אין מעלין אותו טעה בברכת המינים מע[לין] אותו חיישינן שמא מין הוא. ואפילו בברכת המינים נמי לא אמרן אלא דלא התחיל אבל התחיל בה גומרת. אמ' רב הונא היתה טליתו חגורה לו על מותניו מותר לקרוא קריית שמע אבל לתפילה עד שיכסה את ליבו. ואסיר ליה לבר ישראל

13. תנו רבנן, שם כל העניין.

15. ריקן, ברגיל : ריקא (ריקה), וכן בתלמוד.

5. אפילו, לג א. ה"ג ו סוף ע"ב (ושם : רב יוסף באשגרה מלעיל). וכאן קיצר את דברי הגמ', וה"ג הביא הכל. ועיין מבוא.

6. מודים, לג סוף ע"ב.

8. בכפלים, לפנינו : וכופלה. ולא הביא כאן את תירוצ הגמ' : לא קשיא הא דאמ' מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקה פסוקה ותני לה. ואפשר שלזה רמז בשינוי הלשון : „בכפליים“, היינו שאמר כל תיבה וכופלה, ולא הביא את לשון הגמ' „וכופלה“ שמשמע שכופל את כל הפרשה ועיין מבוא.

9. אמר רב יהודה, כט א.

11. ואפילו, ה"ג. בה"ג תשל"ב, עמ' 54 : הביא הכל בארמית כמו בתלמוד.

12. אמר רב הונא, כד סוף ע"ב.

14. אבל לתפילה, כאן משמע לכאורה שהם דברי רב הונא, ובתלמוד אמרו : תנ"ה היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו מותר לקרות ק"ש אבל לתפלה עד שיכסה את לבו, שמשמע שמדברי הברייתא הוא. וכן בה"ג ג ראש ע"ב הביא את הברייתא. ונראה שקיצר כאן והביא את ההלכה ולא את לשון התלמוד ועיין מבוא.

14. ואסור ליה, סדור ר"ע וה"ג ד ע"א.